

Fenomenologija konflikta:

Egzistencijalno-sociološka i neurobiološka studija neprijateljstva i etike opraštanja

Autor: Davor Moravek

Sažetak:

Ova interdisciplinarna studija nudi dubinsku analizu mehanizama suočavanja s neprijateljstvom, predlažući višerazinski analitički okvir koji integrira neurobiologiju traume (van der Kolk), fenomenologiju proživljenoga iskustva (Heidegger, Derrida) i kritičku sociologiju moći (Goffman, Weber). Dekonstruirajući sedam temeljnih postulata navigacije kroz sukob, rad propituje kako su obrambene strategije duboko uvjetovane društvenim položajem, oslanjajući se pritom na koncepte epistemičke nepravde (Fricker) i subalternosti (Spivak). Studija rasvjetljuje inherentnu aporiju između pragmatično-strateškoga djelovanja (Mauss) i autentične etike, rekonceptualizirajući oprost kao rad žalovanja (Butler) te kao striktni biološki imperativ preživljavanja. U makro-perspektivi, rad posreduje prijelaz od individualne ranjivosti ka kolektivnoj tranzicijskoj pravdi u postkonfliktnim društvima, suprotstavljajući Schmittov ontološki antagonizam Mouffeinu demokratskom agonizmu.

Ključne riječi: *konflikt, fenomenologija, epistemička nepravda, trauma, opraštanje, askeza, agonizam, sociologija moći.*

Uvod: Ontologija konflikta, metodološki okvir i tipologija neprijateljstva

U klasičnoj i suvremenoj sociološkoj teoriji, konflikt se ne promatra isključivo kao anomalija društvenoga tkiva ili devijacija koju treba pod svaku cijenu iskorijeniti, već kao njegov formativni, pa i integrativni element (Simmel, 1955). Često se u ljudskom iskustvu događa tragičan fenomen u kojemu osoba od najvećega povjerenja – najbolji prijatelj – postaje najveći neprijatelj. Georg Simmel je ustvrdio da su sukobi među bliskim akterima psihološki najintenzivniji jer počivaju na dubokoj emocionalnoj isprepletenosti; oni ne predstavljaju samo prijetnju interesima, već izazivaju dubok osjećaj ontološke izdaje.

Ontološki gledano, prepoznavanje „neprijatelja” kao subjekta kojemu trebamo biti zahvalni predstavlja radikalni kognitivni zaokret. Neprijatelj prestaje biti puka prepreka. On je surovi, ali neophodni edukator koji razotkriva granice našega identiteta, mehanizme društvene moći i dubinu naše vlastite psihološke rezilijentnosti. On nas uči onome najvažnijemu: o našem umu, našem životu i neizbježnosti naše smrti.

Višerazinski analitički okvir

Kako bi se izbjegla naivna univerzalizacija savjeta za samopomoć, ovaj rad uspostavlja složeni, **višerazinski analitički okvir**, prepoznajući da se konflikt mora promatrati kroz tri komplementarne prizme:

Neurobiološka razina: Temelj koji objašnjava somatske reakcije, mehanizme traume i biološku cijenu zadržavanja konflikta u tijelu.

Fenomenološka razina: Razina na kojoj akter subjektivno proživljava iskustvo napada, konstruira značenje „neprijatelja” te se suočava s vlastitom konačnošću i etikom oprosta.

Strateško-sociološka razina: Teren racionalnoga upravljanja informacijama, interakcijama i resursima unutar objektivnih asimetrija društvene moći.

Ove se razine međusobno nadopunjuju: neurobiologija daje somatski temelj reakcije, fenomenologija objašnjava njezin proživljeni smisao, dok strateška razina omogućuje taktičko preživljavanje u društvenoj areni.

Tipologija neprijateljstva

Da strategije suočavanja ne bi skliznule u dociranje ili okrivljavanje žrtve (*victim-blaming*), nužno je definirati diferenciranu **tipologiju neprijateljstva**:

Tip 1: Interpersonalni antagonist: Bivši prijatelj ili ravnopravni suradnik. Sukob karakterizira visok afektivni naboj temeljen na povijesti bliskosti i povjerenja.

Tip 2: Sistemski oponent: Predstavnik institucionalne opresije. Sukob je generiran klasnim, rodним, rasnim ili etničkim asimetrijama moći.

Tip 3: Digitalni agresor: Anonimni ili poluanonimni napadač u sferi umreženoga društva (*cyberbully*, internet trol).

Tip 4: Zlostavljač: Akter u odnosu radikalne asimetrije moći (patološki narcizam, obiteljsko nasilje, toksični autoritet na radnome mjestu).

Sedam postulata koji slijede moraju se kalibrirati isključivo kroz prizmu ove tipologije, čime se dokazuje teza da je učinkovita navigacija kroz sukob istovremeno psihološka vještina i strukturalni privilegij.

Pravilo 1: Metafora oceana, *epimeleia heautou* i privilegij tišine

Prvi postulat zahtijeva temeljnu ontološku rekonceptualizaciju vlastitoga identiteta pred licem konflikta: *niste kamen, vi ste ocean*. Kamen pruža statičan, krut otpor i naposljetku puca pod kontinuiranom silom vanjskih udaraca. Ocean apsorbira udarce, mijenja oblik i, što je najvažnije, skriva svoje razorne dubine. Prije razvoja bilo kakve strategije ili artikulacije riječi, subjekt mora uspostaviti suverenitet nad unutarnjim oceanom afekata.

Ako unutar subjekta bjesni oluja, kretanje prema neprijatelju („plovidba prema njegovim stijenama”) rezultirat će sigurnom katastrofom. Neprijateljeva primarna strategija provociranja ima jasnu svrhu: on želi da se nasučete na stijene i da vas progutaju vaši vlastiti afektivni valovi. Prema Axelu Honnethu (1995) i njegovoj teoriji *borbe za priznanje*, svaki je sukob ujedno i vapaj za potvrdom identiteta. Neprijatelj provocira jer želi priznanje svoje moći nad vašim stanjem.

Odgovor na to je filozofija stoičke askeze – uskraćivanje afektivne reakcije. Marko Aurelije (2006) kontinuirano podsjeća da prepuštanje bijesu transformira i degradira dušu onoga tko se ljuti. Uskratiti emociju znači uskratiti neprijatelju gorivo. *Tišina ovdje postaje ultimativni instrument: ona je neprobojni štít i nevidljivi mač*. Oslanjajući se na kasnoga Michela Foucaulta (1984) i njegov koncept *epimeleia heautou* (brige o sebi), tišina i rad na smirivanju unutarnje oluje nisu pasivno podčinjavanje, već aktivna, etička praksa konstituiranja subjekta sposobnoga za otpor.

Kritičko-sociološki uvid: Kritička teorija, međutim, zahtijeva da upitamo: tko posjeduje luksuz ove stoičke askeze? Oslanjajući se na Gayatri Spivak (1988) i njezino ključno pitanje „Može li subalterni govoriti?”, uviđamo da je tišina klasno, rasno i rodno uvjetovana. Tko ima privilegiju birati tišinu kao taktičku obranu, a kome je ona nametnuta opresijom? Očekivati od žrtve sistemskoga nasilja da primijeni „stoički mir” znači pretvoriti filozofiju u oružje sustava.

Primjena po tipovima: Izrazito funkcionalno za Tip 1 i Tip 3, gdje uskraćivanje reakcije suvereno gasi konflikt. Nefunkcionalno i štetno za Tip 2 i 4, gdje prisilna tišina perpetuira nasilje i asimetriju moći.

Pravilo 2: Ranjivost, redukcija ekspozicije i digitalna higijena

Drugo pravilo uvodi imperativ radikalnoga ograničavanja izloženosti. Potrebno je limitirati protok informacija, kontrolirati osobne podatke i smanjiti emocionalnu dostupnost (avajabilnost). Pravilo funkcionira po matematičkoj logici: što manje pristupa neprijatelj ima vašemu vremenu, podacima i energiji, on postaje strukturalno slabiji.

Sociolog Erving Goffman (1959) ovo opisuje kao upravljanje „stražnjom pozornicom” (*backstage*). Suočavanje s neprijateljem zahtijeva apsolutno brtvljenje pristupa vlastitoj intimi. Filozofkinja Judith Butler (2004) nas uči da je ljudski život fundamentalno određen „ranjivošću” (*vulnerability*) – mi smo uvijek i neizbježno izloženi pogledu Drugoga. Suočavanje s agresorom podrazumijeva strateško povlačenje te ranjivosti izvan njegova dosega.

U digitalnome dobu, ovo stvara potrebu za „tamnim prostorom” (*dark space*). Informacije su oružje. Vaš emocionalni status, lokacija i raspored arsenali su u rukama neprijatelja. Asimetrija informacija smanjuje neprijateljevu sposobnost napada na puko nagađanje.

Primjena po tipovima: Funkcionalno za Tipove 1, 2 i 3. Ograničavanje privatnih informacija štiti od ogovaranja, doxxinga i sistemske diskriminacije. Ograničeno za Tip 4, jer zlostavljači unutar obiteljskoga ili radnoga kruga već posjeduju pristup najranjivijemu prostoru žrtve.

Pravilo 3: Arhitektura granica i dekonstrukcija društvenoga spektakla

Ovaj postulat nalaže postavljanje jasnih granica bez defanzivnoga objašnjavanja te apsolutno odbijanje javne konfrontacije. Granice se komuniciraju asketski: smireno, jednokratno i čvrsto. Davanje opsežnih objašnjenja podsvjesno je priznanje da neprijatelj ima jurisdikciju nad vašim razlozima. Granice se moraju provoditi s rigidnom dosljednošću, „poput dobrog roditelja” koji ne popušta pred infantilnim ispadima bijesa.

Najvažnija granica glasi: *nikada se ne borite u javnosti*. Javno prepucavanje pretvara neslaganje u „veliki teatar”. Filozof Guy Debord (1967) upozorava da u „društvu spektakla” autentična istina potpuno nestaje, ustupajući mjesto reprezentaciji i manipulaciji masom. U javnome teatru konflikta pobjeđuje onaj tko je bezobzirniji i tko bolje zabavlja publiku. Zadržavanjem sukoba u domeni tišine, neprijatelju se uskraćuje pozornica.

Primjena po tipovima: Funkcionalno za Tip 1 i 3, jer sprječava teatar i mobilizaciju trećih lica. Ograničeno za Tip 4; postavljanje granica zlostavljaču bez paralelne institucionalne zaštite često okida dodatnu agresiju (tzv. narcistički bijes).

Pravilo 4: Depersonalizacija, racionalni izbor i Weberov model moći

Četvrto pravilo nalaže kognitivnu tranziciju: prekid personalizacije i prelazak na sociološku analizu. Ljudski nas ego navodi da svaki napad interpretiramo kao ontološki udar na našu esenciju. Depersonalizacija donosi grubo prizemljenje: u makroperspektivi, mi smo često „samo prašina pod tuđim nogama”.

Oslanjajući se na Maxa Webera (1978), shvaćamo da neprijateljstvo rijetko proizlazi iz metafizičke mržnje; ono je češće utilitarna borba unutar triju dimenzija: *klase* (ekonomski resursi), *statusa* (ugled) i *partije* (organizacijska moć). Analitičko pitanje glasi: *što oni točno dobivaju napadom na mene?* Kada identificiramo taj motiv, na snagu stupa teorija racionalnoga izbora. Pobjeda se ne ostvaruje razmjenom uvreda, već podizanjem „cijene” sukoba. Agresiju valja učiniti *neisplativom*. Kada trošak napada premaši potencijalni statusni ili materijalni dobitak, neprijatelj racionalno odustaje.

Kritičko-sociološki uvid: Ova kognitivna strategija krije ogromnu opasnost ako se primijeni na pogrešan tip konflikta. Osoba izložena strukturnom rasizmu, klasizmu ili seksizmu (Tip 2) *ne smije* „depersonalizirati” napad. Taj je napad po svojoj samoj definiciji usmjeren na njezin identitet. U takvim situacijama depersonalizacija briše političku stvarnost žrtve i stišava nužnost emancipatornoga otpora.

Primjena po tipovima: Izrazito funkcionalno za Tip 1 i 3 (demistificira motive toksičnoga kolege ili digitalnoga agresora). Epistemološki i politički opasno za Tip 2.

Pravilo 5: Birokracija istine kao borba protiv epistemičke nepravde

Peto pravilo uvodi spasonosan alat: vođenje dokumentacije. Sjećanja blijede i propadaju pod utjecajem stresa, a agresori se sustavno služe manipulacijom i prepravljanim narativima (*gaslighting*). Maksimalno nalaže: papir (i digitalni zapis) pamti ono što um zaboravlja. Imperativ arhiviranja datuma, riječi i postupaka pretvara pojedinca u vlastitoga birokrata istine.

Važnost ovoga pravila najbolje se razumije kroz koncept **epistemičke nepravde** Mirande Fricker (2007). Fricker identificira *svjedočansku nepravdu* kao situaciju u kojoj se iskazu žrtve (često pripadnika marginalizirane skupine ili podređenoga radnika) *a priori* oduzima kredibilitet zbog predrasuda sustava. U institucijama koje štite moćnije aktere, gola riječ žrtve nije dovoljna. Dokumentacija je čin radikalnoga otpora protiv epistemičke nepravde – ona je ontološko sidro žrtvi koje dokazuje njezinu stvarnost pred licem sustava. Smireni zapis uvijek nadživi glasnu optužbu.

Primjena po tipovima: Univerzalno primjenjivo i izrazito neophodno za sve tipove neprijateljstva.

Pravilo 6: Aporija velikodušnosti – Machiavelli nasuprot Derridi

Šesto pravilo predstavlja vrhunac taktičkoga iznenađenja: korištenje „velikodušnosti kao oružja”. Prijateljsko, neočekivano djelo upućeno onome tko vas je napadao izaziva kolosalnu kognitivnu disonanciju. Oslanjajući se na Marcela Maussa (1954) i njegovu studiju o daru, znamo da darivanje uspostavlja društvenu obvezu uzvraćanja. Davanje dara neprijatelju strateški ga razoružava i pretvara ga u moralnoga dužnika.

Ovdje se, međutim, suočavamo s fundamentalnom aporijom (logičkom proturječnošću). Ako dar koristimo strateški, kako bismo pacificirali neprijatelja (Machiavellijeva utilitarna logika), on postaje kalkulacija. To se izravno sudara s čistom etikom Jacquesa Derride (2001). Za Derridu, svaki dar koji ima kalkuliranu svrhu prestaje biti darom i postaje ekonomska transakcija.

Ova aporija nije greška modela, već imanentno stanje ljudskoga djelovanja. Prisiljeni smo egzistirati u napetosti: djelovati unutar prljave ekonomije međuljudskih odnosa kako bismo preživjeli konflikt, a da pritom u sebi čuvamo svijest o horizontu čiste, nepragmatične etičnosti.

Primjena po tipovima: Funkcionalno kod Tipa 1 kao katalizator prekida osvete. Izrazito opasno kod Tipa 4, gdje zlostavljač svaku gestu velikodušnosti percipira kao slabost i poziv na novu eksploataciju.

Pravilo 7: Trauma tijela, rad žalovanja i oprost neoprostivoga

Sedmi, eshatološki postulat – oslobađanje kroz oprost pred licem neizbježne smrti (Heidegger, 1927/1962) – zahtijeva neurobiološko utemeljenje. Smrt strpljivo čeka svakoga od nas, a neprijatelj nam služi kao učitelj upravo onda kada se suočimo sa svojom konačnošću. Sve što tada imamo jest ono u što smo se pretvorili.

Psihijatar Bessel van der Kolk (2014) u svome kapitalnome djelu dokazuje da neprerađena trauma i zadržano neprijateljstvo fiziološki uništavaju tijelo. Zadržavanje mržnje zaključava živčani sustav u stanje *fight-or-flight* odgovora, razarajući imunološki sustav i strukturu prefrontalnoga korteksa. Oprost stoga nije tek uzvišeni moralni čin; on je **striktan biološki imperativ preživljavanja**. Žrtva ne oprašta zato što je to moralno superiorno, već zato što mržnja nastavlja somatski razarati njezino vlastito tijelo. Oprašta se, metaforički rečeno, kako duša ne bi izgorjela u plamenu vlastitoga resantimana.

Kako utjeloviti taj oprost? Robert Enright (2001) jasno odvaja oprost od pomirenja – pomirenje zahtijeva obje strane, dok je oprost jednostrani prekid psihofizičke vrpce koja nas veže za agresora. Judith Butler (2004) naglašava da povreda zahtijeva „rad žalovanja” (*work of mourning*). Odbijanje oprosta zapravo je odbijanje žalovanja; oprost je prihvaćanje vlastite fundamentalne ranjivosti.

Ipak, etički apsolut pripada Derridi (2001): *istinski se oprašta jedino ono neoprostivo*. Ako opraštamo samo onima koji su se pokajali i iskupili, mi tada samo provodimo sudsku kalkulaciju. Pravi oprost transcendiraju svaku logiku zasluge. On oslobađa, omogućujući duši da ponovno „poleti”.

Makro-perspektiva: Od individualne traume do tranzicijske pravde na Balkanu

Prijelaz s individualne analize na kolektivnu dimenziju društva ne smije biti shvaćen kao puko preslikavanje psihologije na naciju. Kako Butler (2004) upozorava, postoji diskontinuitet u načinu na koji se individualna ranjivost instrumentalizira u kolektivne političke odgovore. Države često koriste ranjivost za opravdavanje novoga nasilja.

Ako na makro-razini prihvatimo političku teoriju Carla Schmitta (1932/2007) – koji sferu političkoga svodi na apsolutnu egzistencijalnu podjelu na *prijatelja* i *neprijatelja* – društvo je osuđeno na rat do istrebljenja Drugoga. Njegov model naturalizira neprijateljstvo. Alternativu nudi Chantal Mouffe (2005) kroz koncept **agonizma**: demokratsko društvo ne ukida konflikt (jer je on neizbježan), već

ga sublimira. Cilj nije uništiti neprijatelja, već ga transformirati u „legitimnoga protivnika” s kojim se borimo unutar institucionalnih okvira.

U kontekstu Balkana i post-ratnih tranzicijskih društava, ova teorijska rasprava dobiva krvavu opipljivost i povijesnu težinu. Na ovoj se kolektivnoj razini individualno „Pravilo 5” (arhiviranje) materijalizira kroz uspostavu arhiva i Haškoga suda, kao institucionalnoga bedema protiv epistemičke nepravde povijesnoga negacionizma. Bez dokumentirane istine, kolektivni se oprost svode na ciničnu povijesnu amneziju. Oprost neoprostivoga (Pravilo 7) na razini nacije postaje nadljudski zadatak tranzicijske pravde. Zadržavanje Schmittovoga modela apsolutnoga neprijateljstva osigurava isključivo prijenos traume na nove, nevine generacije.

Umijeće suočavanja s neprijateljem – na mikro i makro-razini – ultimativna je vještina integracije traume, arhitekture čvrstih granica i prkosne čovječnosti pred licem ponora.

Dodatak: Praktični alati i protokoli

Napomena: Sljedeći alati predstavljaju minimalni tehnički i komunikacijski okvir. Oni služe za operativno upravljanje krizom, no nipošto ne mogu biti zamjena za dublji egzistencijalni, pravni ili psihoterapijski rad opisan u filozofsko-sociološkim postulatima studije. Svaka banalizacija ovih alata devalvira ozbiljnost konflikta.

BIFF metoda komunikacije (Za Pravilo 3): Prilikom nužne komunikacije s antagonistom, svaki odgovor mora biti *Brief, Informative, Friendly, Firm* (Kratak, informativan, neutralno pristojan i čvrst). Nema opravdavanja i nema emotivnih digresija. Time se neprijatelju uskraćuje gorivo za daljnji teatar.

Somatska regulacija (Za Pravila 1 i 7): U trenutku izravnoga afektivnoga napada kognitivna je obrada blokirana stresom. Umjesto analiziranja, potrebno je primijeniti tehnike uzemljenja utemeljene u radu B. van der Kolka (poput dubokoga dijafragmalnoga disanja i skeniranja tijela) kako bi se živčani sustav izbacio iz stanja uzbune te kako bi se funkcija prefrontalnoga korteksa (zaduženoga za racionalnost) ponovno uspostavila.

Protokol arhiviranja (Za Pravilo 5): Sistemsko pohranjivanje zapisa (*screenshotova*, e-mailova, zabilješki) na dislocirane *cloud* lokacije s jasnim datumima. Kreiranje namjenske mape pod nazivom [Tip incidenta – Datum] sprječava gubitak dokaza u slučaju promjene uređaja ili tehnološke manipulacije od strane agresora.

Pravilo 24 sata i digitalna higijena (Za Pravilo 2): Sistemsko ukidanje potvrda o čitanju (*read receipts*). Nikada se ne odgovara na digitalnu provokaciju unutar prva 24 sata. Ova vremenska odgoda prevodi aktera iz stanja afektivne bačenosti u stanje strateškoga odmaka.

Literatura

- Aurelius, M. (2006). *Meditations* (M. Hammond, Prev.). Penguin Classics.
- Butler, J. (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. Verso.
- Debord, G. (1967). *The Society of the Spectacle*. Zone Books.
- Derrida, J. (2001). *On Cosmopolitanism and Forgiveness*. Routledge.
- Enright, R. D. (2001). *Forgiveness Is a Choice: A Step-by-Step Process for Resolving Anger and Restoring Hope*. American Psychological Association.
- Foucault, M. (1984). *The Care of the Self: The History of Sexuality, Vol. 3*. Pantheon Books.
- Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford University Press.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Anchor Books.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Prev.). Harper & Row. (Originalno djelo objavljeno 1927).
- Honneth, A. (1995). *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Polity Press.
- Mauss, M. (1954). *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. Free Press.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. Routledge.
- Schmitt, C. (2007). *The Concept of the Political* (G. Schwab, Prev.). University of Chicago Press. (Originalno djelo objavljeno 1932).
- Simmel, G. (1955). *Conflict and the Web of Group-Affiliations*. Free Press.
- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak?. U C. Nelson & L. Grossberg (Ur.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (str. 271–313). Macmillan.
- van der Kolk, B. (2014). *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. Viking.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press.

Literatura za daljnje proučavanje

- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. University of Chicago Press. (Značajno za filozofsko poimanje akcije i oprosta u javnoj sferi).
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press. (Dodatno objašnjava simboličko nasilje izvan Weberovih okvira klasa i statusa).
- Han, B.-C. (2015). *The Burnout Society*. Stanford University Press. (Korisno za produbljivanje analize samoiscrpljivanja i nedostatka negativiteta/konflikta u kasnome kapitalizmu).
- Minow, M. (1998). *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*. Beacon Press. (Pružna daljnji pravno-povijesni okvir za analizu tranzicijske pravde i društvenoga oprosta na Balkanu i šire).